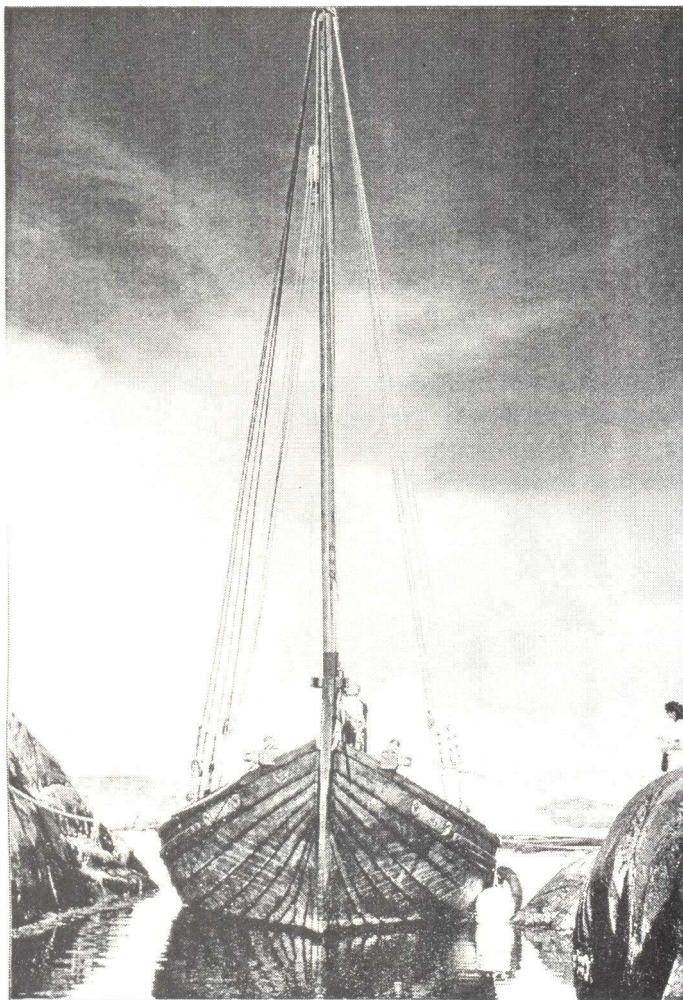

HLIÐSKJÁL F

Nummer 2

1999

Árgang 7

Sällskapet Vikingatida Skepp

**Sällskapet
Vikingatida Skepp**

Ordförande
Ledamot, Kassör

Ledamot
Ledamot
Ledamot
Ledamot

Suppleant

Suppleant
Suppleant

Revisor
Revisor
Revisorsuppleant
Valberedning 1
Valberedning 2
Valberedning 3

**Styrelse, Revisorer, Gällande fr. 990223
Valberedning**

Johannes Jägrud
Alexandra Westborg

Carlo Jakobsson
Niklas Kuuse
Johan Helgesson
Jörgen Johansson

Christer Ingelsten

Hasse Lann
Hasse Stålbrand

Rolf Ekelund
Mikael Kellman
Sara Sahlin
Henrik Rundin
Elisabeth Svärd
Ann Franzén

Tänk på att även styrelsemedlemmar vill ha ett privativ. Ring inte för sent, och rads inte eventuella telefonsvarare. Ofta kanske det är lättast att nå oss på arbetet.

OMSLAGSBILDEN: Handelsskeppet M/935 v/s Vidfamne inkilad
för natten i "Spiltan" i Långeskär, Fjällbacka skärgård 1998
Foto: Jörgen Johansson

HLIDSKJALF utgives av Sällskapet Vikingatida Skepp
Box 11488, 404 30 Göteborg.

Telefon till Naustet på Tingstad är 031 - 52 27 11.

Besöksadress: Exportgatan 5 (bakom Beijers Byggmaterial).

Hlidskjalf utkommer med cirka 4 nummer per år.

Redaktörer: Jörgen Johansson, **Anders Lindahl i Arvika**

Skriftsmed: Anders Högmer

Ansvarig utgivare: Jörgen Johansson

Medlemsavgiften för vuxen (170 kr) och junior 17 år (70 kr)

betalas in på postgiro: 68 03 83 - 7

Aktuella meddelanden kan snabbt läggas ut på Internet via Kenneth Eriksson:

E-mail kenneth.eriksson@visalarna.pp.se

Hemsida: <http://hem.passagen.se/keer0805/svs.htm>

- Mobil till VIDFAMNE 070-555 68 95 - Mobil till STARKODDER 070-555 68 96

Vad händer den närmaste tiden?

Midsommarseglingen. Vi har ännu inga hövedsmän, men arbetar på att kunna genomföra Midsommarseglingen. Anmälan till Carina [REDACTED].

Vecka 27-31 långseglingar enligt information i förra numret.

28-29 augusti. Övernattning i långhus på Ekshagens Forntidsby. Priset är 500 kr vilket delas likapå antalet deltagare.

Tamedegen mat. Anmälan till Lennart Pettersson på tel [REDACTED]. Manusstopp för Hlidskjalf 3/99 är 29 augusti.

1/8: Kragenäs 3/8

Vidfamne och Starkodder har fått **nya mobiltelefonnummer:**

VIDFAMNE 070-5556895

STARKODDER 070-5556896

(fem för "famne" och sex för "starke")

Säkerhetsövning för Vidfamnes besättning

Nödutrustningen är något vi alla hoppas att vi inte behöver använda. Tyvärr händer det dock att den måste användas. När detta blir vet ingen av oss särskilt långt i förväg. Om detta skerså är det viktigt att vi vet vad som skall göras, vad som skall användas och hur detta skall användas. Vi inte bara har oss själva att tänka på. Ofta är andra medlemmar med som inte är så vana vid skeppet och vatten. Hövedsmännen har ett extra ansvar eftersom de i strikt mening har det yttersta ansvaret för skepp och ombordvarande. För att bli bra på utrustningen ordnar vi en övning. Den vänder sig till hövedsmän, befarna och icke befarna. Vi kommer att prata om olika utrustningar. Hur gör vi t.ex. om någon går överbord? Hur man övrerar vid skeppet och gummibåten? Skall visända nödraketer eller tända nödbloss? Ämnet är stort men vi kommer att ge en bra grund att stå på. Vi kommer också att tända nödbloss och fyra av raketer (utan rött sken). Planerna är att det skall finnas en till oss var på övningen.

Tid: onsdag 30 juni, klockan 18

Plats: Naustet

Övningen kostar ingenting. För att kunna planera och ordna utrustning behöver ni anmäla er.

Anmälan sker till Pernilla Rutberg senast 22 juni. Tel [REDACTED]

Kom till övningen för säkerhets skull!

Mjödbryggning - andra försöket

Förra sommaren regnade till stora delar bort som alla vet. Regnandet gjorde tillsammans med den något låga temperaturen att honungsskörden i Sverige bara blev $\frac{1}{4}$ av vad det normalt brukar bli. Den lilla mängd honung som trots allt blev skördad, var till största delen ljunghonung och som jag skrev förra året, funkar det inte att producera den sorts mjöd som jag kan med just ljunghonung. Så det blev ingen mjödbryggning i höstas som ni märkte då jag inte hörde av mig igen.

Nu gör vi ett nytt försök. Det jag nu efterlyser är detsamma som förra året, i första hand honung. Den skall vara utav sommarblomster, alltså skattad innan ljungen blommar. Till 25 liter färdig mjöd går det åt 9-10,5 kg honung, allt efter tycke och smak. Det är alltså stora mängder honung vi kommer att behöva, så snälla hör av er om ni har kontakt med någon biodlare och om ni handlar på egen hand, är det bra om honungen är tappad i större kärl. Då spar vi både mycket jobb och framförallt miljön. Priset på honung kan nog variera från 25:-/kg till 45:-/kg.

Det andra jag vill ni skall göra innan vi börjar brygga, är att samla in örter för bl.a. smaksättning av denna

gudadryck. Det är framförallt torkade örter vi kommer att använda. Och då är det viktigt att de torkas väl så det inte kommer med mögel eller jästsporer i brygden. Skörden skall alltid ske i torrt väder. I de fall det är blommorna som skall användas, skall de sköras när de är alldeles nyutsprungna, annars tappar de för mycket smak och så dröser de väldeliga när de skall torkas. Andra växtdelar såsom blad skall endast de späda, friska plockas och torkas.

Torkningen bör ske på en luftig plats så att de snabbt torkar. Platsen bör också vara skuggig om inte mörk för att örterna inte skall förlora sin smak. T.ex. förlorar humlen sin bitterhet om den bleks i solen. Och nu till de örter vi kommer att använda i första hand, om någon vill prova andra örter än de jag tar upp, går det givetvis bra. Ta bara noga reda på så de inte är giftiga eller fridlysta och blanda ej örterna innan de skall i brygden.

Humle *Humulus lupulus*

Om någon har humle växande på sin tomt vore det givetvis kul att använda denna. Det finns även vild humle, men jag har hittills aldrig stött på någon. Givetvis går även den att

använda, men oftast är det odlad humle, framför allt från Tjeckien som används. Humlen är en slingerväxt som kan bli upp till 7 meter hög.

Den del av humlen vi kommer att använda oss av, är blomman eller kotten som den utslagna blomman kallas just därför att den ser ut som en liten kotte. Den skördas på hösten. Tänk på att använda handskar när ni skördar, då växten har små taggar som kan verka små men efter ett tag kan det sticka ordentligt i händerna. Humlebruket har två syften vid mjödtillverkning, dels smaksättare men framför allt som konserveringsmedel.

Rölleka *Achillea millefolium*
Det latinska namnet *Achillea* härrör troligtvis från det trojanska kriget där Akilles fått kunskap om örtens blodstoppande egenskaper. Druiderna såg örten som helig och använde den bl.a. till att förutspå vädret med.

Blommorna på denna ört är små gräddvita eller lätt rosa. Stjälken är grön, ihålig och lite fårad. Den delar sig flera gånger upptill och varje gren delar sig ytterligare ett antal gånger och på varje gren sitter 10 - 30 blommor och bildar en nästan platt blomkvast. Bladen är mörkt gröna, små och smala och lite fjäderlika. De är mkt aromatiska och innehåller

rikligt med vitaminer och mineraler.

De växer på torra platser och man ser dem ofta på ängs och betesmarker. Skörden sker på sensommaren.

Till mjödkryddning kan vi nog använda både blommor och blad. Men det är bra om ni separerar dem och tar bort vissna och allt för skadade växtdelar.

Älggräs / **Brudbröd**
Filipendula ulmaria / *F. Vulgaris*

Detta är ett syskonpar som liknar varandra mkt. Skillnaden är att älggräset har mindre blommor och dess småblad liknar almens. Längst ut på bladstjälken sitter ett treflikigt blad och innanför detta sitter 2-4 almliknande blad. Det är härav den fått sitt latinska namn *ulmaria* som kommer av *ulmus*, alm. Brudbrödet har förmodligen fått sitt namn av att det förr ofta användes till att dekorera brudens hår och krona med. Bägge dessa örter ansågs av druiderna som heliga och användes till deras heliga drycker.

Hur ser de då ut? Blomman är liten och elfenbensvit, de sitter i upprätta klasar och har en söt mandeldoft. Bladet är rynkat med fintaggig kant, mörkgrönt på ovansidan och gråaktigt på undersidan.

Doften på bladet påminner om vintergröna. Stjälken kan skifta mellan grönt och rött, den är förgrenad ihålig och fårad. Den växer i mkt blöta och lite sumpiga marker t.ex. ut med strand kanter och i diken.

Till mjödtillverkning är det framför allt de elfenbensvita blomklasarna vi kommer att använda. Hur eller om det ger någon smakeffekt på mjödet, har jag ingen aning om. Men den magiska effekten verkar spännande. Namnet Älggräs lär vara en förändring av älskogsgräs och om så är fallet skall det bli spännande att se vilken effekt mjödet får på de som nyttjar det.

Vildapfel

Denna växt behöver jag väl knappast beskriva. Saften av dessa syrliga frukter borde gå alldeles utmärkt att smaksätta mjödet med. Det svåra är bara att pressa ur saften och sedan förvara musten utan att den börjar jäsas.

För att pressa frukterna behövs således en fruktpress modell större. Om det är någon i föreningen som har tillgång till en sådan, kan ni väl höra av er till mig! Om någon får för sig att pressa på egen hand eller får tag på färdig must, är nog det bästa att frysa musten fram till bryggningen.

/vänligen Johannes Jägrud

Svenska landamären i väst

Vidfarnes och Starkoddens hemmavatten i Älvmyningen och skärgården utanför var på Åskekärsskeppets tid trakterna för riksgränsmärken - landamären. Bengt Holmström berättar här om detta och om det forna landamärets anknytning till Olav Tryggvason år 1000

I den äldsta gränsuppteckningen med rötter i 1000-talet nämns sex stenar mellan Sverige och Danmark samt uppgiften, att Danaholmen är skiftad i tre lotter mellan tre kungar jämte uppgiften om ett ceremoniel med Uppsalakungen till häst vid de tre nordiska kungarnas möte.

Den "Första stenen" mellan Sverige och Danmark finns

nämnd i skilda skriftformer i svenska handskriften B59 jämfört med danska handskriften AM28, som har lett mig till två skilda såväl språktolkningar som platser:

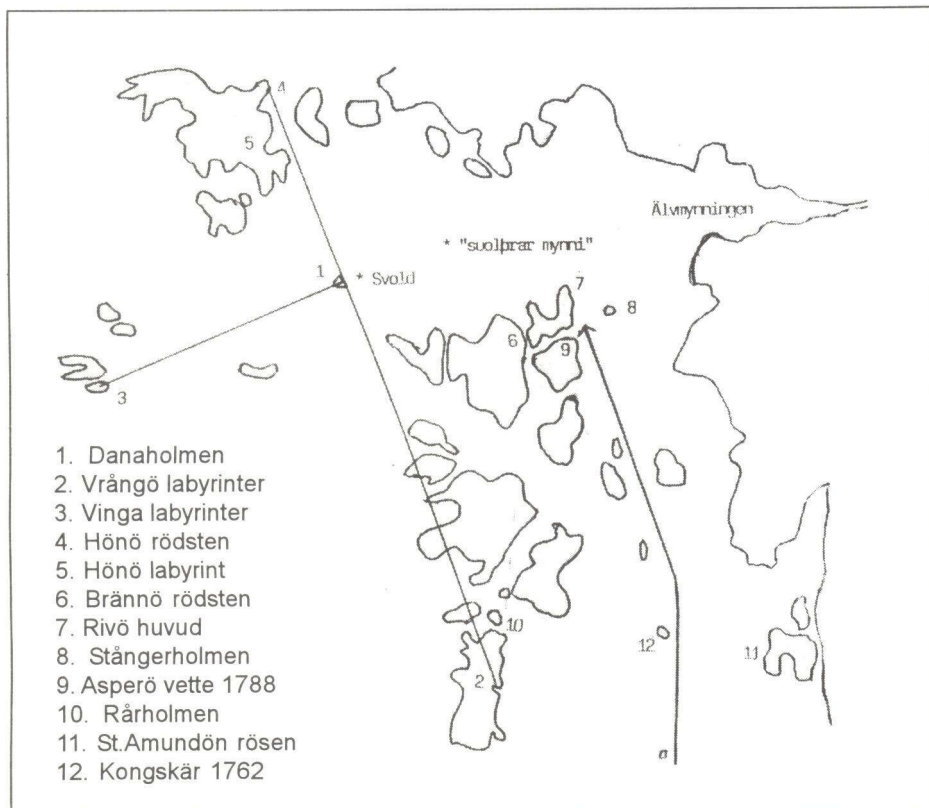
"a suntru asi" (B59), enligt min hypotes från 1975 en viss sten i Rudet, Åsbräcka, i förutvarande Flundre härad, och min tolkning: på gräns-rudsåsen.

"asnutruasi" (AM28), enligt min hypotes från 1988 och 1991 en ristad sten i Fässberg, i förutvarande Askinshärad, och min tolkning: "på omvänd-troåsen".

Att kungarna från Sverige och Danmark inte är samtida i riksgränsläggningsberättelsen har varit ett hindrande problem för förståelsen av vad berättelsen i grunden rör sig om. Men problemet har i förening med de båda tolkningarna ovan självt bidragit till sin lösning:

Det finns nämligen anledning anse, att de knapphändiga och varierande uppgifterna i några handskrifter från 1200-talet till 1400-talet är traderade relikter från någontant gammalt pakter mellan Sverige och Danmark, som komprimerats till den form berättelsen har i bl.a. Äldre Västgötalagens handskrift (B59).

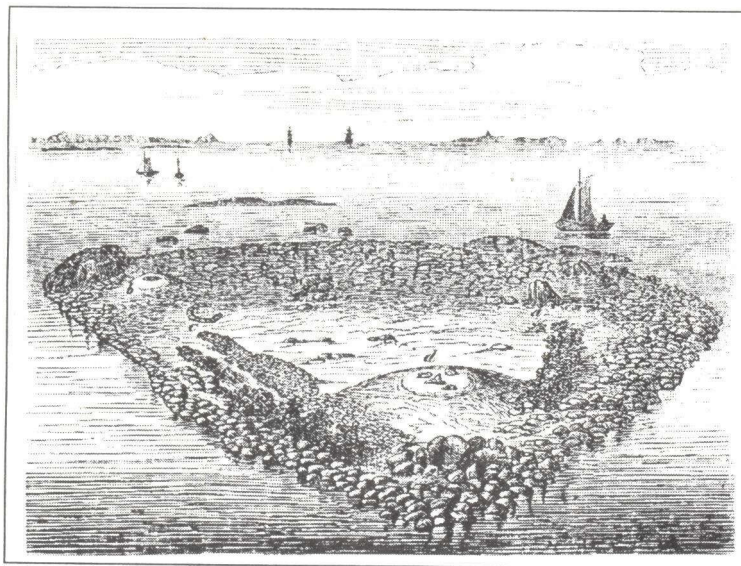
Det rör sig alltså antagbart om uppgifter från inte en riksgräns-läggning utan från tre riksgräns-läggningar på 1000-talet, som kommit att sammanställas till en enda

händelse och med kungar från olika tidevarv: den svenske Emund Slemme från omkring 1050 och den danske Sven Tveskägg från senast 1013:

den dansk-svenska riksgräns-
läggningen på 1000-talet.
Mötestraditionen Nordens
konungar emellan kan föras
tillbaka till redan den norske

kungen
Hakon den
godes tid
kring 950.
Det visar
nämligen
uppgiften i
Laxdöla-
sagan, att
han "för i
stefnuleiða
ngr austr i
Brenn-
eyar", och
ett sådant
möte skulle
ske var
tredje

En första, kristen riksgräns-
läggning från 1013 enligt AM28
och tolkningen ovan.

En andra riksgräns-läggning
från 1027/1028 enligt min
hypotes från 1975. Dansk-norsk
enklav i Åsbräcka. Danaholmen
samtidigt antagbart förlorad
som svensk gränspunkt.

En tredje riksgränsläggning
från omkring 1050 enligt B59,
med Emund Slemme. Blekinge och
del av nordöstra Skåne från
Helgeå som möjlig svensk
förlust.

Om Danaholmen bör framhållas,
att dess gränsfunktion och
tredelning torde vara äldre än

sommar.

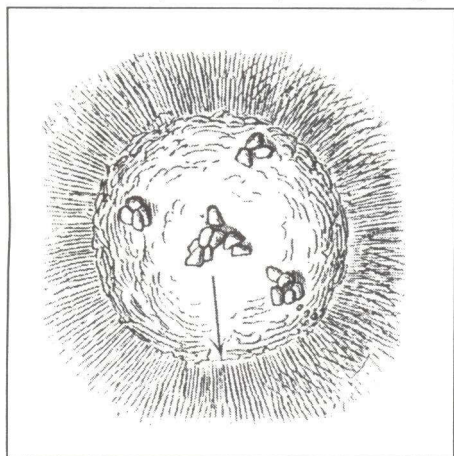
Hos Odd Munk finns Brännöarna
nämnda i samband med att Olav
Tryggvason uppehöll sig vid
det ställe där fornt
konungamöte brukade vara.

Efter hans väntan förgäves på
Sveakungen i två veckor
fortsatte Olav Tryggvason sin
färd ut från Norge mot Vendland.
Det brukar sägas, att hans
möte med Sigrid Storråda i
samma trakter skall ha ägt rum
997, och mötestraditionens
treårsintervall kan därför
möjligen anas bakom det
planerade mötet med flera av
hans motståndare på utfärden
år 1000.

Vad gäller Danaholmen är jag inte tveksam till att holmen bör ha haft riksgränsbetydelse redan då, men jag är tveksam till om holmen vid denna tidpunkt kunnat heta något i stil med Danaholmen.

Olaf Tryggvasons inträde från 995 som en av de tre kungarna synes ha kunnat medföra en gränsutveckling för de nordiska rikena från den gemensamma gränspunkten, genom att Olav Tryggvason haft erfarenheter från en fred med kung Ætelred i England 991.

Förutom rätt till passage genom grannrikenas gränsområden bör möjliga överenskommelser ha rört nödvändiga områden av "friöland" för gränsmötes platser som Brännö, Stämmö, Danaholmen samt för områdena med labyrinter på Vrångö,

"Tingshög" på Danaholmen

från Danaholmens "tingshög" en gång funnits mellan Sverige, Danmark och Norge är, att jag tack vare Gustaf Brusewitz' översiktsbild och detaljbild i "Elfsysse" kunnat rekonstruera de rätta linjerna genom varde/vardar (vårdkase) och mittröse från Danaholmens "tingshög" direkt till labyrintområdena på Vrångö och Vinga Koholme, samt indirekt via några särskilda stenar på Hönö till labyrinten där, Tryggebergs slott. Härigenom har rekonstruerats 90° sektorer utåt till Danmark och Norge och 180° inåt till Sverige.

Älvmynningsens tregränsholme bör på grund av dess karakteristiska gulgröna grässvål ha kunnat kallas "Svold". Ett stöd för en tidig sådan namngivning ges av de dubbla namnen för en halvö/holme i Pommern, som ännu på ett holländskt 1700-tals sjökort nämnes "Grunsword of Danholmen", där "of" har betydelsen av 'eller'. Ett engelskt ord för gräsvall, grästorv är "sward", och samma innebörd bör ligga i sjökortets "-sword". Det första, äldre namnet är sannolikt ett Svål-/Svold-namn och det andra ett yngre Dana-namn.

Det har på 1180/1190-talen utkämpats dansk-vendiska
/forts. s. 12

Dessa instruktioner gäller som anvisning för hövedsmän, besättning, elever samt andra som seglar med något av Sällskapets fartyg. Var och en som följer med på segling eller annan utfärd förutsätts känna till innehållet i denna instruktion, samt att dessa efterföljs. Dessutom ingår kriterier för hur hövedsmännen utses.

1 Generella regler

Certifierad hövedsman är den ende som har rätt att ansvara för och genomföra segling med sällskapets skepp och båtar. Hövedsman har rätt att under seglats, eller vid nödläge överlåta befälet till andreman. Andreman skall utses före seglats och skall ha erforderlig kompetens.

w Hövedsman är ytterst ansvarig för fartygets framförande och hans/hennes order skall åtyldas utan diskussion. Eventuella åsikter eller synpunkter framförs till hövedsman efter genomförd seglats. Hövedsmans order skall kvitteras genom upprepning.

w Hövedsman skall inställa seglats om det föreligger osäkerhet eller fara för besättning och fartyg. Seglats får ej företas om besättningens storlek och kompetens är otillräcklig eller om seglingen kan anses osäker utifrån besättningens kondition, rådande väderförhållande, fartygets sjövärdighet eller andra orsaker.

w Före seglats skall genomgång av resa ske, samt att säkerhetsutrustningens handhavande förklaras och ansvariga utses. Dessutom skall alla i besättningen tilldelas sin tjänst, samt känna till vad den innebär och vilka övriga uppgifter personen har ombord.

w Hela besättningen skall vara fri från påverkan av droger och alkohol. Hövedsman har rätt att avvisa personer som kan misstänkas utgöra fara för seglatsen.

w Flytväst är obligatorisk och skall alltid bäras av alla ombord, dock kan hövedsman göra avkall från detta krav.

w Fartyg skall alltid göras sjöklart efter segling. Besättningen skall tillse att god ordning ALLTID råder ombord.

w Före avfärd kontrolleras att fartyget är sjövärdigt och klart för avgång, samt rätt och tillräckligt utrustat.

w Besättningslista och dagbok skall alltid föras.
w Utkik skall ALLTID utses.
w Hövedsman skall rätta sig efter stämningen bland besättningen. Besättning får ej tvinga honom/henne till beslut mot dennes övertygelse.

2. Hövedsmannakrav

Hövedsman skall minst inneha giltiga Kustskepparintyg och VHF-certifikat. Dessutom skall han/hon vara certifierad av styrelsen och medveten om vad sjölagen säger.

För att bli certifierad krävs, förutom ovanstående, att personen i fråga:

1. Har visat förmåga att kunna avgöra besättningens duglighet och genomföra segling anpassad till denna.
2. Innehar en lugn och stabil personlighet.
3. Kunna föra en diskussion med besättningen, samt vara lyhörd för förslag.
4. Upptäcka och förhindra oro eller tendenser till osämja.
5. Skall kunna alla positioner ombord.
6. Skall vara nykter och fri från droger.
7. För vidmakthållande av hövedsmannaskap krävs att man tjänst gör som aktiv hövedsman under minst 48 timmars resa/år.

Vidare skall han/hon praktiskt kunna genomföra följande:

8. Tillvägagångssätt vid man över bord.
9. Gång till och från kaj/hamn.
10. Ankring
11. Ordergivning vid rodd och segling.
12. Segelmanöver: Bromsa, ko- och stagvändning, dreja bi.
13. Revning.s

3. Minibesättning

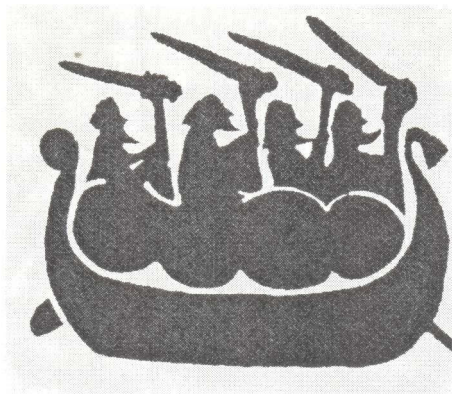
För att segling skall genomföras krävs följande utbildad minibesättning: Hövedsman, halskarl, skotkarl, klober, priare och bolina. Dessutom krävs för Vidfamne ytterligare minst två personer. Oerfarna utbildas på land och under segling av befarna besättningsmän.

Ovanstående är ett sammandrag av Sällskapets säkerhetsinstruktion, vilka reviderades under ett hövedsmannamöte i februari 1999. De punkter som utelämnas här p.g.a. platsbrist behandlar Utrustning, Säkerhetsutrustning, samt Besättningslista. Fullständig Säkerhetsinstruktion kommer att finnas ombord.

/Jörgen Johansson

strider vid just ett Svolder i dessa farvatten innanför Rügen.

Det är samtidigt att notera, att det vid motsvarande tid i sagatraditionen infördes ett Svolder i Vendland också för Olav Tryggvasons slutstrid år 1000.

Men Svolder år 1000, från Skule Thorstenssons "suolþrar mynni" bör ha varit nordligt beläget och i samma område som den slagplats som är angiven i en tydbar kenning hos Halldor okristne.

Det är i Halldor okristnes flock från omkring 1010 om Eirik jarl, Olav Tryggvasons huvudmotståndare i slutstriden.

Där sägs, att kungen kom sunnan ifrån, och att venderskepp med honom har kommit "vitt at vígi" d.v.s. långväga ifrån till kampen.

Jarlen (Eirik jarl) segrade "at holmi", när han lade sin högbordade Barden vid sidan av Fafner (Ormen Långe).

En ortsbestämning för slutstriden finns enligt min uppfattning i följande halvstrof:

pás hafvita hofðu
hallands of gram
snjallan, varð fyr Vinda
myrði
vápneiðr, lokit skeiðum

Den svenska ordalydelsen är i min tolkning:

När Hallands havsfyrars
huvud för tappre kungen
stängts med skeppen,
förbyttes för
vender-fienden
vapeneden..

Man har att räkna med att det funnits en tidig vårdkaselinje längs Hallands kust, och att nordligaste vetten år 1000 varit den vårdkase på Asperö som 1788 kallats "Brändö vette".

Olav Tryggvasons färd norrut mot sitt rikes landamären har antagligen följts och förebadats genom tända vårdkasar - därav Halldor okristnes ord om Hallands havsfyrar.

Det huvud som stängts med skeppen torde ha varit Rivö

huvud vid den inre farledens slut ända uppe vid Göta Älvs mynning.

Den historiska händelsen med skeppen seglande mot "hafvita hofðu hallands" och samtidigt mot "suolþrar mynni" sägs ha inträffat den 9 september år 1000. /Bengt Holmström

Små Runor

Vår hedersmedlem **Sven** är inte längre med oss. Efter en tids sjukdom har han tagit ihop för gott och dragit vidare till Valhall. Därifrån betraktar han oss med sina varma, livsbejakande ögon. Minnet av Sven svävar ljusst över glittrande fjordar.

I detta nummer finner vi Sällskapet's säkerhetsinstruktioner. Däri talas det om **befaren** besättningsman. Vad är det?

Befaren är man om man:

- 1) har normal båtvana,
- 2) kan alla positioner ombord utom hövedsmannens,
- 3) kan styra och dejsa,
- 4) är förtrogen med förtöjning och ankring,
- 5) kan hantera gummibåten,
- 6) kan göra detta även i mörker. Befaren enligt vår definition har alltså ingenting med antal timmar till sjöss att göra. Många av er är redan befarna, andra kanske behöver komplettera med något. Försök få tillfälle till detta i sommar, enklast genom att säga till hövedsman.

Vidare talar säkerhetsinstruktionerna om **andremän**. Vad skall han/hon kunna? Jo, han/hon skall 1) vara befaren, och 2) ha tränat man över bord.

I förra Hlidskjalf fanns en översikt över **riggens delar**. Tyrkfelsnisse var framme, så att "revband" inte fick något nummer, med påföljande felaktig numrering av resterande delar. Detta observerades av många vilket betyder att kunskapsnivån är hög.

Det gläder oss. Pernilla har mycket riktigt påpekat att det vi kallar "hals" egentligen heter halshorn. Det gör det också, men vi använder en del norska uttryck och så vitt vi kan se är norrmännens "hals" lika med vårt "halshorn", alltså främre nedre hörnet av seglet. Den utlovade förteckningen över skrovets delar kommer inte med nu pga platsbrist. Den får vi ha tillgodo.

Kommandoorden

I början av vår verksamhet försökte vi få fatt i de kommandoord (eller lystringsord om man så vill) som hade använts ombord i de sista enmastade råsegelriggade svenska skeppen - älvpesarna som seglade längs Göta Älv. Vi lyckades inte riktigt. Den siste av de gamle var bara tre år när hans fars satte in maskin, och han mindes inte vilka kommandoord som hade använts.

Så vi anammade de nordnorska kommandoorden. Orsakerna var flera. De förstås av de flesta som seglar vår typ av båtar, de bär genom luften, och de kan inte missuppfattas. Inför en stundande härlig segelsommar kommer här en sammanställning av de kommandoord vi använder och deras innebörd. Lägg dem på minnet. Rätt som det är hör du dem. Alla kommandoord för segling skall **repeteras** av priaren. Det kan vara svårt för folk på fördäck att höra dem.

Segling

Var med siff !

De personer som har position ombord intar dessa omedelbart. Allt samtal avstannar. Avvaktanästa order. Detta kommandoord är inte obligatoriskt, dvs det behöver inte föregå ett annat.

Följ med seglet - Nu vett vi !

Seglet skall upp. Halskarlen "följer med" seglet genom att hålla i liketså att seglet inte fylls innan det är uppe. Två personer, vanligen skotkarl och racketross, hjälps åt att hissa seglet.

I förekommande fall görs en liten paus medan rån kajas ut. Klåber kajar ut och kan därefter hjälpa till att hissa. Seglet hissas ända upp.

Ta ihop!

Seglet skall ner snabbt. Alla i besättningen hjälps åt att ta ner det. Racketrossen drar i linan med detta namn, de andra tar tag i lämplig del av seglet. Skotkarlen släpper efter i draglinan och bromsar härigenom nedfarten. Det är nog så att seglet inte blir blött. Skall det kajas gör klåber detta åt lovart (det håll varifrån vinden kommer). Härigenom blåser seglet in i båten. Ta ihop! kan ges vid en planerad nedtagning av seglet vid t.ex. slutet av en resa, men det kan lika väl vara en nödmanöver för att förhindra kapsejsning v.t.ex. en stagvändning. Manövern skall alltså utföras snabbt - i hamn dessutom snyggt.

Kaja ut!

Halvvägs uppe stoppas rån och med hjälp av aktra brassen vrider klåber den lodrätt och släpper ut den för om vanten, varefter seglet hissas vidare. Denna order behöver inte alltid givas vid segelhissning - nödvändigheten av att kaja ut framstår snart som uppenbar .

Kaja!

Det motsatta av Kaja ut!.

Pass på - vi går över!

Stagvändning (vändning genom vinden) påbörjas. Rodret läggs för lovning, signatet riggas ner, smett, bolina, skot enklas upp. Klåber gör sig beredd.

La' gå!

Bolina, hals, skot släpps fria. Rån brassas runt. Klåber springer med skothornet fram till halspunkten, halskarlen halar i smetten och belägger när klåber säger Belägg! När smetten är fast kvitterar halskarlen med Fast! Nu är seglet under kontroll på den andra bogen, och skeppet görs klart för den (boglina sätts, skot tas in allteftersom signatet sätts). Det blir omständligt att exakt och i detalj beskriva denna manöver. Dessutom har olika besättningar utvecklat variationer i detaljerna. Men det är festligt skådespel ombord! Notera att La' gå! skall avslutas med **Fast!**

Pass på - vi går under!

Vändning undan vinden (gipp, kovändning) påbörjas. Rodret läggs för fallning, signatet riggas ner, hals, boglina, skot skiftas över till andra sidan. Denna manöver är på en råseglare en behaglig, ofarlig manöver.

Klara upp på däck!

Skeppet görs klart. Besättningen gör alla löst liggande linor klara så att det kan användas omedelbart. Alla saker stuvas på sina platser.

Klart skepp!

Efter en segling görs skeppet helt klart, seglet beslås, alla linor coilsas upp och stuvas undan, åror stuvas undan etc. Först därefter går man iland.

Fri!

Linan släpps helt. Ex. Fri skot!, Fri boglina!

Sätt!

En lina sätts an så att den belastas - "gör nån nytta", ex Sätt boglina!

Ta hem!

Man skall ta in mer i en lina. Ex Ta hem i skot!, Ta hem i priare!

Stick!

Man skall mata ut i en lina. Kan kompletteras med ett mått. Ex Stick i skot två meter!

Rodd

Man hanterar åran enligt det kommando man fått intill dess det kommer ett nytt. Roddkommando skall föregås av en anvisning om vem det gäller: styrbord, babord, eller alla. Den aktersta roddaren om styrbord anger takten. Om denne vilar eller stryker så anges takten av den aktersta roddaren om babord

Ro !

Vanliga roddtag

Skodda ! Hamla !

Man rör åt andra hållet (fast man har ryggen vänd förut som vanligt). För en del av hövedsmännen är det naturligt att säga "skodda", andra är uppfödda med "hamla". Eftersom bägge orden uppfyller kraven på kommandoord, har vi valt att antaga bägge.

Vila!

Man vilar med åran i luften.

Stryk!

Man vilar med åran släpande i vattnet.

Åror in - nu!

Årorna tas snabbt upp och hålles lodrätt med lommen (handtaget) vilande mot tiljan. Detta görs samtidigt, det är det som är finessen.

Åror ut - nu!

Årorna stickes ut samtidigt. Man finner ett balansläge där åran balanserar bra. Åran doppas inte!

Skevla! Skevra!

På tillbakataget (när åran alltså rör sig framåt i luften) vrider man handleden så att årbladet ligger horisontellt i luften. Glöm inte att vrida lodrätt igen när åran doppas. Detta sätt att ro är snyggt och anses på många håll som ett måste. Det ger mindre luftmotstånd. Vidfamnes åror är för tunga gör att skevra, men på Starkodder går det bra.

Väl rott!

Rodden är slut, årorna tas upp och stuvas undan. Det är också hövedsmans tack till besättningen för en väl utförd rodd.

Perspektiv på navigation

Funderingar inför Vidfamnes kommande Shetlandsresa samt tre navigationshistoriska gåtor

Allt var bättre förr. Eller i alla fall enklare. Jag suckar ibland när jag inser hur många prylar jag måste ha för att kunna överleva. Min tid går i stor utsträckning åt till att tjäna pengar för att anskaffa dem, underhålla dem, använda dem och arbeta för att kunna betala dem.

Och alla är de så fantastiska och sparar tid och skall hjälpa mig i livet. Och ändå börjar mitt liv alltmer kretsa kring dem. Och, som jag tror, de hindrar mig från att uppleva det som pågår bakom denna tekniskt-digitala verklighet. Det som helt simpelt är livet.

Med gruelse ser jag denna utveckling sträcka sig ut även över det en gång fria havet. Mobiltelefon, satellitnavigator, radar, vindmätare och väderstation, digital logg, VHF-radio, tv, kassettradio samt naturligtvis handdator med faxmodem och internetuppkoppling till mobiltelefonen.

Det uppräknade finns ombord på många fritidsbåtar och motsvarar ungefär det en supertanker är utrustad med, och det kostar mer än alla båtar jag ägt tillsammans.

Varje pryl är dessutom lätt att motivera med argument om sjösäkerhet etc. Det otäcka med denna utveckling är att den sprider rädsla och att livet verkar så svårt och komplicerat.

Hur många 20-åringar avstår i dag från att segla sin Stortriss eller J 18 till Skagen för att de saknar GPS och mobiltelefon?

Och omvänt, hur många ger sig i dag ut på färder de borde låta bli tack vare den falska trygghet dessa digitala hjälpmedel ger?

Om några år har vi alla en satellitnavigator inbyggd i mössan som håller reda på oss när vi är ute och går.

Men för bara några årtionden sedan seglade både yrkesfolk och fritidsseglare omkring på Skagerack och Nordsjön utan andra hjälpmedel än spritkompass, pejlskiva, sjökort och handlod. Och eventuellt en släplogg.

Att det förhöll sig på detta vis insåg jag första gången när jag pratade med en äldre man från Irland som seglat sedan han föddes.

Han berättade om hur skutskepparna i hans barndom, varav flera var analfabeter, seglade runt hela Nordsjön med hjälp av handlod och memorerade ramsor.

Jag är säker på att en vikingatida skeppare skulle känna sig hemma i sällskapet och med intresse delta i samtalen.

Han berättade också att när skutorna lättade ankar gick sjömännen vid spakarna runt gångspelet medan en av dem satt uppepå och spelade fiol.

Det är därför förvånande för mig att i HjalmarFalks "Fornnordisk Sjöfart" läsa att fornnordiskan saknar ord för "lod" och att det endast omnämns en enda gång, "nämligen i den på latin avfattade Historia Norvegiae."

Översättaren gör tillägget att det utanför Norges kust är mycket djupt.

Denna uppfattning avslöjar att översättaren har perspektivet från östra Sverige, då det ju knappast kan sägas vara så djupt mellan Bohuslän och England att inte ett lod skulle vara en värdefull hjälp vid positionsbestämning och för navigation i dålig sikt.

Såväl lod som pejlkäpp var också känt av anglosaxarna, och dessa har vi på denna sidan umgåtts flitigt med åtminstone sedan 600-talet.

Det äldsta seglande och lastförande skepp som är känt (1996) kom troligen från Palestina, och det gick till botten i Medelhavet utanför Turkiet för 3300 år sedan.

Det var stort som Vidfamne och hade last från "världens fyra hörn".

Mer än 5000 föremål av lasten från ett tiotal olika kulturer har hittats. Bland annat tio ton koppar och ett ton tenn i stämplade tackor.

Tennet framställt i Afghanistan. Vidare ett ton väldoftande kåda, tackor av blått glas, keramik, smycken av guld och

silver, exotiska träslag, pärlhalsband, musikinstrument och bärnsten.

Varor betingande ett enormt värde från Östersjön i norr till tropiska Afrika i söder ombord på samma skepp.

Skeppet seglade i östra Medelhavet från Mellanöstern till Sardinien. Det betyder att man för 3500 år sedan kunde färdas på ett säkert sätt och transportera stora mängder gods över öppet hav.

Hur navigerade man då? Ja, ett svar är att man navigerat som man alltid gjort. Som man gjorde till för några decennier sedan.

Navigation är konsten att ta reda på var man befinner sig för att veta hur man skall färdas för att komma dit man vill. Och konsten att hålla en kurs.

De stora och revolutionerande nyheterna som införts sedan urminnes tid är egentligen bara kompassen och klockan, vilka inte är outhärliga vid segling längs kuster och vid kortare överhavsseglingar.

Annars är konsten för positionsbestämning sig förvånansvärt lik. Sextanten är bara en förbättrad och utvecklad variant av tidigare astronomiska instrument.

Var det molnigt hade kaptenen på segelfartyget vid sekelskiftet samma problem som kanaanéern från Palestina för 3000 år sedan hade.

Kanske hade vikingarna ett unikt instrument i "solstenen"? Med denna polariseras ljuset så att man kan "se" solen även i mulet väder. Vet någon om denna märkliga sten var känd i andra kulturer?

Så vad är nödvändig utrustning för att säkert kunna färdas i våra farvatten?

En mobiltelefon är bra att ha om man råkar ut för ett haveri och riskerar att stranda. I tillverkarnas broschyrer och i båttidningarna blir vi också ständigt påmind om detta.

Men ett rejält ankare med tillräckligt lång och grov ankarlina är också bra, och tvingades jag välja bara det ena är det senare det självklara.

Ändå står det sällan att läsa om betydelsen av ett gott ankare som säkerhetsutrustning i tidningar och reklam.

Men hur länge har människan egentligen befarit världshaven? I tidskriften "Longitude" nummer 21 från 1985 står en liten men omskakande notis utav Alex A Hurst.

Han skriver: "Efter att nyligen ha medverkat vid tillkomsten av en "Maritime History of the World" som krävde mycket forskning i många länder, är det oundvikligt att man så här efteråt har en mängd intryck och funderingar.

Medan Medelhavsländernas maritima historia börjar omkring 5000 år f.Kr. av den enkla anledningen att vi inte vet något om förhållandena före denna tid, vet vi att de tidiga "portulankorten" grundade sig på och var kopierade från andra kort av betydligt högre ålder, kanske 3000-5000 år tidigare.

Dessa var inte blott ytterst tillförlitliga vad beträffar longituden utan angav också den magnetiska missvisningen, två saker som inte återupptäcktes förrän efter många tusen år.

Och inte nog med detta. Korten täckte också områden som Antarktis, Australasien och andra områden, som inte på nytt blev besökta förrän långt efter den omtumlande tiden för den spanska och portugisiska expansionen vid sekelskiftet mellan det femtonde och sextonde århundradet.

Härigenom vet vi, att dessa förantika sjömän kände till Östersjön. Men det var på en tid, då Södra Sverige fortfarande vartäckt av inlandsisen och Bottniska viken var bottenfrusen."

/Jan Axhage

De tre gåtorna är följande:

1. Kände vikingarna verkligen inte till lodet?

2. Var solstenen känd utanför Norden och vid vilka förhållanden fungerade den? 3. Vad tusan är ett portulankort? Någon som vet?

Citat av Hjalmar Falk från första Svenska upplagan sid 31.

Fakta om världens äldsta vrak från "Forskning och framsteg" nr.8, 1996.

Jag vill tillägga att Longitude är en helt seriös publikation.

Annika tar emot Email adresser från medlemmar, som vill lämna ut den och sänder till de andra medlemmarna som har Email. Per telefon

Sällskapet Vikingatida Skepp
Box 11488
404 30 GÖTEBORG

B

Porto
Betalt